

romeros
d'Amèrica

José I. González Faus

La totalitat d'aquest llibre, tant el contingut com el disseny estan sotmesos sota llicència <<Reconeixement-No comercial-Obres derivades>> que podeu consultar a la xarxa a <<http://cat.creativecommons.org/llicencia/>>

Edita CRISTIANISME I JUSTÍCIA
Roger de Llúria 13 - 08010 Barcelona
93 317 23 38 - info@fespinal.com
www.cristianismejusticia.net

ISSN: 2014-6485
Abril de 2016

Edició: Anna Pérez i Mir
Traducció del castellà: Jordi Font Barris
Revisió del text: Ma del Mar Martínez Jaume
Disseny coberta: Jordi Pascual Morant
Disseny i maquetació interior: Pilar Rubio Tugas

ROMEROS D'AMÈRICA

SUMARI

1. DADES I PERSONATGES	3
2. EXPERIÈNCIA DE DÉU CONTRA LA IDOLATRIA DEL DINER	4
3. EL DÉU DELS OPRIMITS	6
4. NOVA EVANGELITZACIÓ	8
5. ESGLÉSIA PROFÈTICA	10
6. ESGLÉSIA SERVIDORA	13
7. REACCIÓ DELS CONQUERIDORS	15
8. TEOLOGIA CONTEXTUADA	17
9. CONCLUSIÓ	20

Amb motiu del 12 d'octubre, l'alcalde de Barcelona declarà que no tenia sentit «celebrar un genocidi» i es va guanyar una allau d'invectives. Per legítima que pugui ser l'estima a la pàtria, ha d'estar fundada sobre la veritat; i és innegable que hi va haver genocidi. Però la veritat ha de ser total: i és innegable també que un grup d'espanyols, de bisbes en la seva majoria, va lluitar per la defensa dels nadius, posant en risc, a vegades, la vida i amb la mateixa valentia amb que va lluitar monsenyor Romero en els nostres dies. Potser, doncs, la festa del 12 d'octubre tindria més sentit si es dedicés a la memòria d'aquests homes avui oblidats. Al cap i a la fi, tan espanyols eren ells com els conqueridors.

Així aprenem, per exemple, que la teologia de l'alliberament no va néixer cap al 1968 com s'acostuma a dir; havia nascut el segle XVI espanyol amb la disputa entre Bartolomé de Las Casas i Ginés de Sepúlveda. I es va gestar gràcies a un grup de bisbes, predecessors de Monsenyor Romero que es van jugar la vida en defensa de l'indi, quan la conquesta d'Amèrica per part dels espanyols. La gairebé ja inesperada beatificació de Romero em va suggerir reprendre un treball antic la font del qual era el llibre d'E. Dussel, *El episcopado latinoamericano y la liberación de los pobres* (México, 1979), com a homenatge a l'arquebisbe màrtir de San Salvador, i amb el desig de que aquest autèntic patrimoni de la humanitat (i de l'Església) no es vegi destruït, no ja per algun Estat Islàmic, sinó per la nostra desmemòria.

Maig del 2015

José Ignacio González Faus, sj.

Membre de l'Àrea Teològica de Cristianisme i Justícia. Entre les seves obres, cal esmentar *La humanidad nueva. Ensayo de cristología* (1974); *Acceso a Jesús* (1979); *Clamor del Reino* (1982) o *Proyecto de hermano, Visión creyente del hombre* (1989). Els seus darrers llibres són *El rostro humano de Dios* (2008), *Otro mundo es posible... desde Jesús* (2009) i *Herejías del catolicismo actual* (2013). Escriu habitualment al diari *La Vanguardia*. És autor de nombrosos quaderns de Cristianisme i Justícia.

Per saber-ne més: [enllaç](#)

NOTA DE L'AUTOR

Totes les pàgines que apareguin sense cap altra referència són del llibre Enrique Dussel: *El episcopado latinoamericano y la liberación de los pobres*. México, 1979.

NOTA DEL TRADUCTOR

Totes les cites s'han traduït al català a partir de l'adaptació al castellà actual que l'autor ha fet dels textos originals.

1. DADES I PERSONATGES

Durant tot el segle XVI i començaments del XVII hi va haver a l'Amèrica Llatina un grup de bisbes (Bartolomé de las Casas n'és l'exponent intel·lectual però no l'únic), que van entregar la seva vida a la defensa dels indis contra els conqueridors espanyols. Molt diversos: un sant canonitzat com Toribio de Mogrovejo (1538-1606, al Perú), un màrtir com Antonio de Valdivieso (1495-1550, a la Nicaragua pròxima a El Salvador), un simple pastor o missioner com Francisco de Marroquín (1499-1563, a Guatemala) o Juan de Zumárraga (1488-1568, a Mèxic), un autèntic civilitzador com Vasco de Quiroga (1470-1565, a Michoacán, Mèxic)¹, un maltractat com Pablo Torres (bisbe de Panamà entre 1547 i 1554), un home lúcid com Juan Garcés (1452-1541, a Tlaxcala, Mèxic), o de llengua audaç com Juan del Valle (bisbe de Popayán, Colòmbia, entre 1548 i 1562); més uns altres que ens anirem trobant, com López de Solís (1534-1696, a l'Equador), Antonio de San Miguel (1724-1804, a Xile), ...

Són segurament una minoria. I a més, gairebé tots els seus textos es van veure silenciats i van quedar inèdits en una història escrita sempre pels vencedors. Però aquesta és la primera lliçó de les seves vides: la paraula de Déu sempre es conserva i actua en la història a través d'una resta, una llavor diminuta o un llevat molt petit.

Tots són espanyols. Això convé destacar-ho perquè viuen en l'era d'exaltació imperial hispànica² i, en aquella època, s'atreveixen a parlar de «la cobdícia dels espanyols» o a demanar perdó als indis pels greuges rebuts «de nosaltres, els espanyols». Per aquest motiu seran titllats de mals espanyols o antipatriotes; però avui són ells els únics que poden redimir aquella Espanya imperial del segle XVI. Lliçó perenne contra tots aquells que fan de l'amor a la pàtria una excusa subtil per a l'egoisme de no estimar, o estimar menys, aquells que no són dels meus.

Tots estan units per una experiència similar de Déu. Però a vegades es divideixen al tractar de dur-la a aquesta realitat cruel, amb la ja clàssica diferència entre ruptura (potser cega) i reforma possibilista (potser insuficient): què era millor: combatre d'arrel la institució de la comanadoria (i fins i tot el mateix fet de la conquesta), o, acceptant amb realisme que es tractava de quelcom ja irreversible, anar guanyant-li terreny fins a humanitzar-la tant com fos possible? Las Casas pot ser representant de la primera postura; Vasco de Quiroga i Toribio de Mogrovejo, de la segona. Però aquest últim (segons escriu Dussel) «va tenir al llarg del seu govern aguts escrúpols de consciència: no sabia si havia d'enemistar-se amb els comanadors i autoritats, o permetre, tot i que millorant-la, la situació present». Per això escriu en una carta que desitjaria «despertar cada matí en un monestir»³.

Un cop presentats, és moment de donar-los la paraula, que intentaré classificar per temes.

1 L'anomenat «Tata Vasco» sembla ser el més intel·lectual i més imbuït en la cultura renaixentista: quan va morir es van trobar entre els seus llibres les obres d'Erasme i la *Utopia* de Thomas More.

2 «Un monarca, un imperio y una espada» cantarà el cèlebre sonet *Al Rey Nuestro Señor*, d'Hernando de Acuña.

3 Pàg. 365.

3

Els pobres han marcat el veritable caminar de l'Església. Una església que no s'uneix als pobres per a denunciar, des dels pobres, les injustícies que amb ells es cometien, no és la verdadera església de Jesucrist.
(Oscar Romero, homilia del 17 de febrer de 1980)

2. EXPERIÈNCIA DE DÉU CONTRA LA IDOLATRIA DEL DINER

«Farà quatre anys que, per a acabar-se de perdre aquesta terra, es va descobrir una boca de l'infern per la qual hi entra cada any una gran quantitat de gent que la cobdícia dels espanyols sacrifica al seu déu: i és una mina de plata que s'anomena Potosí.»⁴

«Per arreu on passen [els espanyols] [...] es taquen les mans de sang matant [...] indis, perquè no els diuen on trobaran or: que aquest és el seu cognom i no el de Déu.»⁵

«El déu que els ensenyen i prediquen és: doneu-me or, doneu-me or.»⁶

La paraula «Déu» és la paraula més maltractada i falsificada de la història humana. Una de les seves falsificacions més grans ha sigut encobrir amb ella l'ídol del diner i dur a terme, en nom de Déu, coses totalment contràries a Déu. Per això repetia Jesús: «no podeu servir alhora Déu i el Diner». Sembla innegable que els conqueridors (amb tota l'anomenada «civilització occidental cristiana») havien escollit el Diner per davant de Déu. Seduïts per les seves immenses promeses d'eficàcia però, alhora, oblidant que tots els déus falsos exigeixen sacrificis humans.

4 Sense haver llegit Marx, aquests bisbes descobreixen també el fetitxisme del diner i l'ús pervertit de la religió com a presumpta justificació de la injustícia. La institució eclesiàstica, massa aliada amb el poder, va jugar molt sovint el paper de ximble útil en aquest drama tan anticristià.

En realitat, qualsevol pecat és una forma d'idolatria més o menys camuflada. I el Déu de Jesucrist no troba espai per a la seva manifestació en la destrucció de l'home, sinó en la humanitzadora destrucció de l'ídol. Per això s'entén la importància de la paraula «alliberament», en el llenguatge neotestamentari i teològic: la destrucció de l'ídol i l'experiència del Déu veritable sempre són fonts de llibertat («no heu rebut un esperit d'esclaus que us faci tornar a caure en el temor, sinó l'Esperit que ens ha fet fills i ens fa cridar: 'Abba, Pare!'» Rom 8,15). Però aquesta llibertat sempre és un procés recomençat per la lluita contra tots els nostres ídols, potser més subtils cada vegada.

«És tanta la misèria d'aquests naturals que [...] no tenen possibilitat per a donar una *tortilla* de blat de moro [...] La doctrina que els ensenyen és amb la boca el Parenostre i, amb les seves obres, fornicar i adulterar i prendre'ls les seves filles i fins i tot dones [...] Jo sempre els estic visitant.»⁷

Sembla també impossible que en aquestes condicions el cristianisme hagués pogut arrelar a l'Amèrica Llatina, de no haver sigut per l'esforç, el sacrifici i l'aparent fracàs d'aquests homes, que sempre els volien estar visitant. N'hi ha prou amb veure com conclou el poema maia sobre la creació i la història, *Popol Vuh*⁸, tot ell de to més aviat optimista: «aquests eren els que regnaven quan va arribar Donadiú i van ser penjats pels castellans [...] Així doncs, s'han acabat tots els del Quiché, que ara s'anomena Santa Cruz».

Però, com va passar amb el Mestre, l'entrega de la vida acaba engendrant vida, tot i que no sapiguem com ni quan. L'amor real acaba seduïnt més que no pas fa por o irrita l'odi; i sorprèn, encara avui en dia, veure a la basílica de la Mare de Déu, a Pátzcuaro, la quantitat d'indis que s'apropen (de vegades de genolls), a resar al «tata Vasco».

«Fins ara els indis estan pitjor tractats que quan vaig arribar a aquesta terra [...] que sembla més terra de Babilònia que de Don Carles i, per aquest motiu, no

4 Domingo de Santo Tomás, bisbe de La Plata, juliol de 1550 (pàg. 5).

5 Tomás de Toro, bisbe de Cartagena, en una carta al rei de Espanya (pàg. 53).

6 Tomás de Ortiz, provincial dels dominics i fundador, el 1551, de la primera universitat americana, a Lima (pàg. 51). Nomenat bisbe de La Plata, no va arribar a prendre possessió.

7 Agustín de Coruña bisbe de Popayán, carta al rei d'Espanya el 1567 (pàg. 356).

8 Conservat gràcies al dominic Francisco Ximénez.

hi ha hagut doctrina ni en pot haver entre els naturals [...] que és cert que estan més cansats que els israelites a Egipte.»⁹

«Els clams d'aquests naturals, pels grans i molts greuges que reben dels espanyols, arriben a oïdes de Déu.»¹⁰

Las repetides al·lusions, en la primera teologia de l'alliberament, a l'Èxode, a l'esclavitud d'Egipte, al Déu que escolta el clam del seu poble i a la sortida cap a la llibertat, no eren una arbitrarietat ni un reduccionisme de la fe cristiana: recollien la pròpia experiència d'aquests homes. Perquè la seva era una teologia contextualada i no una teologia abstracta, pretesament universal per la seva abstracció.

9 Juan del Valle, carta de 1557 (pàg. 351).

10 Carta de fra López de Solís, bisbe de Quito, en 1597 (pàg. 103).

L'absolutització de la riquesa posa l'ideal de l'home en tenir més i, per tant, disminueix l'interès per ser més que ha de ser l'ideal del veritable progrés de l'home i del poble. El desig absolut de tenir més fomenta l'egoisme que destrueix la convivència fraternal dels fills de Déu. Perquè aquesta idolatria de la riquesa impedeix a la majoria gaudir dels béns que el Creador va fer per a tothom.

(Oscar Romero, *Misión de la Iglesia en medio de la crisis del país*.
Carta pastoral, agost de 1979)

3. EL DÉU DELS OPRIMITS

Com que el déu-diner és intrínsecament opressor, el Déu verdader serà un Déu dels oprimits. Intentaré ordenar cronològicament els textos d'aquest capítol per a percebre millor com es va revelant el Déu de les víctimes.

3.1. Els fets

1547 - «I dic, pel càrrec i ofici que tinc de Procurador, que en això només vull mirar per aquests pobres indis que tan maltractats són i tan vexats i turmentats [...] i que els matin a bastonades [...] i que no tinguin qui els valgui [...] I així, desesperats [...] se n'han penjat molts [...] Jo que sóc el pare dels indis [...]»¹¹

1566 - «La bondat i la misericòrdia de Déu que va tenir la bondat d'escollir-me sense merèixer-m'ho [...] per a procurar i vetllar per aquella gent que viu en allò que anomenem Índies [...] sobre els danys i els greuges mai vistos ni sentits, que de nosaltres els espanyols han rebut contra tota raó i justícia.» (Testament de Bartolomé de las Casas)

Els conqueridors avui ja no són uns soldats macedonis, romans o espanyols amb algun cèsar al capdavant. Són les empreses multinacionals les que exploten els països pobres amb salaris criminals, sotmeten els mateixos poders polítics i exigeixen unes condicions que les eximeixin de qualsevol respecte a drets humans o ecològics, escudant-se en què porten progrés o treball a aquells països, amb la mateixa fàtua consciència de superioritat dels conqueridors espanyols respecte als indis. I que, quan provoquen calamitats com la d'Union Carbide a Bopal, o les fàbriques tèxtils de Bangla Desh, queden pràcticament impunes.

Què ha de fer el cristianisme davant aquesta forma moderna d'imperialisme i de conquesta?

3.2. La reacció

1582 - «La mansuetud d'aquesta gent i el perpetu treball amb el que serveixen [...] podien amb raó moure qualsevol home, per aspre i fer que fos, perquè folgués més d'emparar i defensar aquests indis, que no perseguir-los i deixar-los despullar [...] Queixant-se aquest sant Sínode de què no només en temps passats sinó també avui en dia molts fan el mateix, prega i amonesta per Jesucrist a totes les justícies i governadors que es mostren piadosos amb els indis [...] No hi ha res que en aquestes províncies de les Índies els prelats hagin de [...]tenir per més encarregat i encomanat per Crist Senyor nostre que el tenir i mostrar un afecte i una cura paternals, al bé i remei d'aquestes plantes noves i tendres de l'Església.»¹²

Aquesta reacció que es limita a pregar i amonestar i a demanar un afecte paternal, no sembla massa dèbil davant la gravetat dels fets denunciats? Ens trobem davant el dilema abans al·ludit entre una ruptura que podria ser infecunda i un reformisme que podria ser insuficient. La data tardana d'aquest concili ens situa en un context de conquesta ja duta a terme, que pot fer comprensible la debilitat (o millor: impotència) d'aquest sínode davant les injustícies ja establertes. Però el mal ve de força lluny perquè molt abans, el 1531, Vasco de Quiroga, havia escrit al rei que l'única solució que veia era:

11 Cristóbal de Pedraza, bisbe d'Hondures, carta al rei d'Espanya. Alguns bisbes havien aconseguit del rei el nomenament de «protectors dels indis», quelcom semblant a allò que seria avui en dia el nostre defensor del poble, i que existia també a l'església primitiva. Però ja el 1600, Fra López de Solís, després de 40 anys de treball, arribarà a la conclusió de que «cal nomenar els indis protectors» (pàg. 103).

12 Tercer concili provincial de Lima (pàgs. 88-87).

«crear reduccions amb indis únicament i a les dretes, com a l'església primitiva.»¹³

13 Vasco de Quiroga (pàg. 46).

3.3. La lliçó a aprendre

1603 - «El capellà [...] no ha de perdre temps en parlar amb el comanador [...] de la qual cosa se segueix escàndol i mal exemple per als indis.»¹⁴

14 Del sínode convocat pel bisbe d'Asunción, Martín Ignacio de Loyola (pàg. 381).

1609 - «El dia en què els religiosos faltessin als indis, els faltaria tota la seva empara. Perquè, com la terra està tota plena de gent que no tracta sinó del seu interès, i aquest no el poden assolir si no és espellant i gastant l'indi en vida i salut [...]»¹⁵

15 Carta del bisbe mexicà García Guerra (pàg. 99).

Quan els adoradors del diner no respecten l'ésser humà, és el moment en què l'Església ha d'esgrimir Déu contra ells, com va fer Jesús: «Feliços els pobres: és vostre el Regne de Déu! Però ai de vosaltres, els rics!» (Lc 6,20.24). En un món d'injustícia l'Església només pot ser església dels pobres¹⁶, fins i tot sense tenir por d'expressions com la de lluita de classes: perquè aquesta lluita no implica violència (pot ser fins i tot l'única manera d'evitar-la) i és només la resposta a una agressió de classes prèvia.

16 Intuïcions molt semblants les trobem en el discurs de Monsenyor Romero a Lovaina el 1980.

El lema del P. Mújica, capellà màrtir a les viles-misèria del Buenos Aires d'avui en dia¹⁷ («viure per als pobres, morir per ells»), es converteix així en camí de l'Església: perquè, per dur que pugui resultar, és l'única manera de salvaguardar la veritat i la identitat de Déu en un món com aquest.

17 Al·ludit a la pel·lícula argentina *El elefante blanco* (2012).

En continuïtat amb aquells bisbes, quan (més enllà d'un cristianisme merament assistencial) la missa nicaragüenca comença cantant: «vos sou un Déu dels pobres», reconeix que la immensa majoria dels pobres d'avui no ho són per la seva culpa sinó que són empobrits, oprimits, víctimes. I en aquesta situació, no hi ha una altra manera de parlar de Déu que «des del sofriment dels innocents» (G. Gutiérrez): no és l'Església la que escull aquest camí, és l'apostasia i la duresa de cor dels adoradors del Diner, la que l'imposa. Això mostren els textos del capítol següent.

7

En aquest món sense rostre humà, sacrament actual del Servent de Jahvé, ha procurat encarnar-se l'església de la meua diòcesi [...]
Els antics cristians deien: «la glòria de Déu és l'home que viu» (*gloria Dei homo vivens*). Nosaltres podríem concretar això dient: «la glòria de Déu és el pobre que viu» (*gloria Dei vivens pauper*).

(Oscar Romero, discurs quan el doctorat *honoris causa* a Lovaina, 2 de febrer de 1980)

4. NOVA EVANGELITZACIÓ

«La vida cristiana [...] demana i suposa tal forma de viure que no sigui contrària a la raó natural i indigna d'homes [...] abans en allò corporal i animal que en allò espiritual i interior. I així ens sembla que importa molt que tots els capellans [...] es tinguin per molt encarregats de posar particular diligència en què els indis [...] es facin a viure amb ordre i costums cívics, que a casa seva tinguin taules per menjar i llits per dormir, que les seves cases no semblin corrals d'ovelles sinó llars d'homes endreçades i netes [...]»¹⁸

18 Concili de Lima, citat a la nota 12 (pàg. 221).

Molt encarregats: no era això apartar-se de la seva missió evangelitzadora, sinó evangelitzar d'una forma no contrària a la raó. Ni es tractava de deixar aquestes coses per al més-enllà (com acusarà Marx al cristianisme de la seva època), sinó d'anunciar que el més-enllà només pot ser la culminació (i no una substitució) d'aquest més-aquí. Tot i que pugui sorgir l'objecció de que aquest text frega el perill clàssic de qualsevol tasca evangelitzadora (o simplement civilitzadora): confondre el progrés o la civilització amb la nostra manera occidental de concebre'l.

Des de la seva actitud més possibilista, Vasco de Quiroga, en veure els indis (tal i com explica en una carta): «venuts, vexats i vagabunds pels mercats, recollint les restes tirades per terra», decideix fundar l'hospital de Santa Fe, que seria el primer d'una sèrie.

Però no és només que el contingut de l'anunci cristià (la vida de Déu en l'home) exigeix la promoció humana, sinó que, a més, aquesta mateixa promoció pot ser en alguns casos verdadera predicació:

«perquè no serà petita predicació treballar primer perquè els homes arribin a ser polítics i humans, que no sobre costums ferotges fundar la fe, que amb ella du per ornament la vida política i conversació cristiana i humana.»¹⁹

19 Primer concili mexicà el 1555 (pàg. 228). La paraula polític no té el nostre significat actual, sinó el de cívic.

No serà petita predicació. Així parlaven homes plenament obsessionats per l'evangelització. I és que l'anunci de l'amor de Déu que resumeix tot l'evangeli du com a inseparable l'anunci de la dignitat humana. Tot i que a nosaltres, novament, ens pugui preocupar el perill de comprendre aquesta vida política des de paràmetres occidentals (quan sabem, per exemple, que alguns pobles llatinoamericans tenien més sentit comunitari que els europeus), cal tenir en compte que aquestes paraules es dirigeixen sobretot contra la forma de vida que imposaven els conqueridors. Així es percep en una altra carta al rei de Cristóbal de Pe-draza:

«Com vol V. M. que el pobre indi escolti la paraula de Déu i sàpiga la doctrina cristiana, si tot el dia el seu comanador l'està estovant i fent-lo treballar, i l'envia amb càrregues d'una banda a una altra i no el deixen descansar un dia al seu poble? [...] Com agafarà aquest tal indi amor als cristians i la seva fe i la seva llei, sinó que renegarà del cristianisme i fugirà de la seva fe i de la seva doctrina? No és gran mal que vegi jo tenir per força els naturals a les cases [dels espanyols] contra la seva voluntat, sent que són lliures?»²⁰

20 Citada ja en la nota 11 (pàg. 345).

Aquesta clara al·lusió a la llibertat pot matisar el perill innegable que abans apuntàvem, d'imposar una cultura amb la intenció de civilitzar o evangelitzar. Molt més per la manera seriosa com s'entenia aquesta llibertat, i que es reflecteix en aquestes paraules del Sínode de Santa Fe, el 1556:

«Som informats de què alguns inconsideradament bategen indis i índies que tenen ja ús de raó sense examinar-los si venen per la seva voluntat o no, o per por [...] I de la mateixa manera en bategen altres que no tenen ús de raó [...] sense saber si els seus pares ho volen [...] Manem a tots els sacerdots que no bategin cap indi o índia de més de vuit anys sense que se sàpiga si ve per la seva

voluntat. Ni bategin cap nen infidel fins que no tingui ús de raó, contra la voluntat dels seus pares.»²¹

21 Sínode de Santa Fe (pàg. 103).

Són els mateixos temps en què Francesc Xavier anava per les antípodes d'aquests homes batejant mecànicament i massivament, però potser també desconsideradament, des d'una teologia de cristiandat que semblava excloure de la salvació tots els no cristians, i des d'una visió del baptisme molt més màgica que bíblica. Sembla que el contacte, l'estima i la immersió en el món dels indis va il·lustrar alguns d'aquests homes, més encara que l'aparició del sol renaixentista. No crec que haguessin llegit el cèlebre discurs *De dignitate hominis* de Pico de la Mirándola, considerat la primera expressió del Renaixement; però sospito que l'autor d'aquest discurs no s'hagués sentit incòmode amb ells.

I aquesta concepció de les relacions entre evangelització i promoció humana es completa amb una altra observació de gran actualitat: no pot haver evangelització allà on l'Església manté una postura de neutralitat espiritualista davant la injustícia. Així ho expressen aquestes queixes de Juan del Valle.

[Els espanyols] «han sigut més conqueridors per a destruir que jutges del Rei» [...] [Per aquest motiu] «no hi ha hagut doctrina ni la pot haver entre els naturals [...] Que a aquesta ciutat de Cali no han vingut frares per a afavorir-me i si algun ve és per a absoldre els conqueridors.»²²

22 Carta citada a la nota 9 (pàg. 351).

No hi pot haver evangelització allà on l'Església apareix com a aliada de la injustícia. Fa poc, l'església catòlica es va plantejar la tasca d'una nova evangelització que, segons la meua pobre opinió, podia obeir més a la por de la institució per la seva pèrdua de credibilitat que a l'afany per anunciar l'Evangeli. En qualsevol cas, en el cristianisme (com en altres dimensions del real), de vegades passa que el més nou resulta ser el més antic. Hagués sigut bo per a aquell projecte aprendre'n una mica d'aquest grapat d'homes: perquè, com va escriure Joan Pau II, «el camí de l'Església és l'home» (RH 14), la qual cosa no significa que el camí de l'home sigui l'Església; ja que el camí de l'home és Crist per a aquells que l'han conegut, i l'Esperit de Jesús per a aquells que no s'han trobat amb el Mestre.

Creiem que des de la transcendència de l'Evangeli podem jutjar en què consisteix en veritat la vida dels pobres; i creiem també que posant-nos del costat del pobre i intentant donar-li vida sabrem en què consisteix l'eterna veritat de l'Evangeli.
(Oscar Romero, *Discurs a Lovaina*, ja citat; febrer de 1980)

5. ESGLÉSIA PROFÈTICA

«Tots els infidels, de qualsevol secta o religió que fossin i per qualsevol pecat que tinguin, [...] justament tenen i posseeixen senyoriu sobre les seves coses [...]

La guerra que es fa als infidels [...] perquè mitjançant la guerra [...] es disposin per a rebre la religió cristiana [...] és temerària, injusta, perversa i tirana [...]

La causa única de concedir a la Seu Apostòlica el principat suprem sobre les Índies als reis de Castella i Lleó va ser la predicació de l'Evangelí i la dilatació de la fe [...] La Santa Seu, en concedir aquest privilegi, no va entendre privar els reis i senyors naturals dels seus estats i senyorius i jurisdiccions.»²³

En situacions d'injustícia establerta li toca a l'Església fer una denúncia clara com la dels profetes d'Israel, tot i que això li comporti l'odi dels opressors i fins i tot dificultats per a anunciar l'evangelí. Però aquesta denúncia es pot convertir en el millor anunci. Sempre serà millor aquesta amenaça que no que es prohibeixi anunciar l'Evangelí perquè l'Església apareix com a còmplice de la injustícia. Aquí es tractava de defensar la propietat dels habitants d'aquelles terres, contra aquells que, paradoxalment, exalten la propietat com un dret absolut (però només la seva). Es tractava també de rebutjar la guerra com a mitjà d'evangelització: els adjectius són molt durs. Més tard, i remuntant-se a les causes d'aquesta injustícia, veurem aquest dur judici contra la mateixa invasió i conquesta d'Amèrica:

[Las guerres de conquesta] «van ser injustes i contra dret [...] La comanadoria és contrària al bé universal de les repúbliques i contrària a la intenció del Papa.»²⁴

10

La comanadoria era un dret que concedia el rei a un conqueridor (comanador) per a quedar-se amb els impostos en espècie que els indis havien de passar a la Corona, a canvi de que els cuidés en allò terrenal i els educés en la fe. A la pràctica es va anar convertint en una forma d'esclavitud: Las Casas es queixava que els comanadors no permetien entrar als religiosos a predicar als indis per tres raons: els prenien temps de treball per al senyor; els conscienciaven dels seus drets i, a l'entrar en contacte amb ells, eren testimonis presencials de la seva situació d'opressió. Una de les conseqüències pràctiques d'aquest sistema potser es reflecteix en el text següent, sobre els indis huarpes de Xile:

«Cap part del nostre bisbat no està més necessitada de remei espiritual que la província de Cuyo; i aquest és molt difícil d'aplicar perquè depèn en part del govern de les coses temporals, com és prohibir que no es treguin indis de la dita província ni es portin de *mita* a aquesta ciutat de Santiago, passant-los per la seralada nevada, que ha sigut sepultura de molts homes i dones i nens per la fam i el rigor dels temporals de neus i freds excessius» [Segueix una descripció molt més llarga de famílies separades, etc., i conclou] «Per tant, perquè la doctrina cristiana que tant encarrega sa majestat que s'ensenyi als indis i [perquè] rebin el suport espiritual de mans dels seus propis capellans i en la seva llengua materna [...] ordenem i manem [...] que ningú de cap estat, qualitat o condició, porti ni mani portar cap indi o índia, gran ni petit, de la dita província de Cuyo cap a aquesta de Xile.»²⁵

Però, comptant ja amb l'eventualitat de no ser escoltats, o amb la impossibilitat de suprimir o reformar la comanadoria, els nostres homes van proclamar obertament l'obligació de (almenys) restituir el robat:

«Manem que ningú no s'aprofiti d'indi ni d'índia contra la seva voluntat i per engany i sense pagar-li-ho, sota pena de ser obligats a tornar tot allò que així es van endur i restituir-los la força.»²⁶

Per no fer això, molts conqueridors van arribar a convertir-se en veritables terratinents, i aquesta situació ha durat fins als nostres dies (no fa molt es parlava de

23 Junta de diversos bisbes de Mèxic i Amèrica Central, convocada per Tello Sandoval el 1546 (pàg. 307).

24 Sínode de Popayán, convocat el 1558 per Juan del Valle (pàg. 351).

25 Sínode de Santiago de Xile el 1626, sobre els huarpes. Quatre anys després, una cèdula reial permetia publicar tot aquest concili «excepte la constitució dels indis huarpes» (pàgs. 272 i 71).

26 Sínode de Popayán ja citat a la nota 22. El mateix establia el sínode de Santa Fe ja citat.

les catorze famílies propietàries de tot El Salvador). Aleshores la denúncia passava a vegades d'allò estructural a allò personal, com en aquestes paraules d'Antonio de Valdivieso, bisbe de Nicaragua:

«Tenen els Contreras [...] més de la meitat dels pobles principals d'aquelles províncies [...] La dona de Contreras té Nicoya, que és un poble d'indis, en el que hi poden haver deu i onze repartiments.»²⁷

27 Antonio de Valdivieso (pàg. 337).

Aquestes paraules acabarien costant-li la vida a Valdivieso, predecessor en això d'Óscar Romero (si poséssim Somoza en comptes de Contreras, creuríem estar en el segle xx). La mort de Valdivieso era un secret a veus: «el bisbe de Nicaragua té por cada dia que l'han de matar» escrivia el 1550 el president de l'Audiència (gens amic dels bisbes, per una altra banda, perquè s'oposaven a la comunitat hispànica). D'aquesta mort ens ha quedat el següent relat:

«Va passar que, predicant a favor de la llibertat dels indis, va reprendre els conqueridors i governadors pels mals tractes que feien als indis. Es van indignar tant contra ell, que li van fer entendre amb obres i paraules [...] Juan Bermejo, home de mala intenció, es va fer de part dels germans Contreras [...] Va sortir acompanyat d'alguns i se'n va anar a casa del bisbe, que el va trobar acompanyat del seu company fra Alfonso i d'un bon clergue; i perdent el respecte al sagrat, el va apunyalat nombrosos cops.»²⁸

28 Crònica de González Dávila (pàgs. 335-36).

Sense anar tan lluny, Agustín de Coruña, tantes vegades citat, va haver de patir cinc anys de presó a Quito, per la mateixa causa. D'això ens n'ha quedat aquesta crònica:

«El bisbe havia excomunicat el culpable [...] El governador va interessar en la seva querrela l'Audiència de Quito [...] Alhora, es va citar el prelat perquè comparegués en persona [...] El sant bisbe, previngut de l'atemptat, s'havia traslladat des de molt d'hora a l'església, on s'havia revestit amb les seves vestidures pontificals. Prostrat davant l'altar, havia encomanat el seu ramat a Jesucrist [...] Encara estava en oració, quan el jutge amb els seus satèl·lits va entrar en el temple i va arrencar de l'altar el prelat [...] Cristians i idòlatres tots vessen llàgrimes.»²⁹

29 Crònica d'Agustín de Coruña (pàg. 360).

La situació resultava cada vegada més desesperada, com mostra aquest parell de textos:

«Pel que fa als indis, cada dia estan més oprimits, que amb veure allò que sa majestat i vostra altesa han manat per al seu remei no els val, pensen que no els ha de valdre per a res, especialment veient-los sense protectors, que les justícies d'aquí no són sinó dissipadors [...] El favor que els bisbes amb la nostra jurisdicció els podríem donar, no se'ns consent sota color que és contra real jurisdicció.»³⁰

30 Carta al rei d'Antonio de Valdivieso (pàg. 338).

«Tots han commutat en servir-se'n de tots ells [els indis] contra les lleis de les Índies, i de les seves dones i fills, en una servitud horrible i mai no sentida, en captivitat, al seu albir, fent fora els que volen a les mines [...] I com que són pocs els indis (que ja els han acabat) encara no se'ls dona temps per a fer una mica de sementera per a menjar ells.»

I per aquest motiu:

«no trobo cap raó per a absoldre a Governador ni tinent ni justícia [...] ni els comandadors.»³¹

31 Carta al rei d'Agustín de Coruña, en 1572 (pàg. 356).

Davant aquesta situació desesperada, un grup de bisbes va intentar apel·lar al Concili de Trento perquè es pronunciés sobre totes aquestes pràctiques i denúncies:

«Al temps que els espanyols van entrar a conquerir aquest nou regne, som informats que van tenir molta suma d'or, que van prendre als indis naturals d'allà, i així mateix els van fer guerra. I per a saber si la tal guerra que es va fer a tals indis va ser justa [...] va ser acordat per tothom de comú parer que es remetés al Sant Concili, i al Consell Reial de les Índies perquè d'allà s'enviés al Sant Concili.»³²

32 Sínode de Santa Fe, ja citat, el 1556 (pàg.261).

De fet, aquestes consultes mai no van arribar al Concili de Trento. La corona va negar l'assistència al Concili de qualsevol bisbe llatinoamericà durant els vint anys

de la seva durada, emmascarant aquella negativa en una dispensa per la distància i l'edat [...] Juan de Zumárraga va escriure aleshores al rei que «ni la mar ni la vellesa em posaran mandra»³³. Vasco de Quiroga va intentar posar-se en camí, però va ser detingut per la cèdula real quan ja estava al port de Veracruz. Juan del Valle també ho va intentar però va morir en algun lloc del sud de França, el 1561, abans d'arribar a Trento³⁴.

33 Pàg. 195.

34 *Ídem*.

Es repeteix que l'Església es fica en política com si això ja fos prova irrefutable de que s'ha desviat de la seva missió [...] Perquè els interessos d'alguns són contraris a les conseqüències lògiques que de la missió religiosa i evangèlica de l'Església se'n deriven als camps humans, econòmics, socials i polítics [...] El que hem de dir [...] correrà la sort de la paràbola evangèlica del sembrador.

(Oscar Romero, *Iglesia y organizaciones populares*, 3ª carta pastoral, 6 d'agost de 1978)

6. ESGLÉSIA SERVIDORA

La veritable profecia du annexa la coherència: la profecia no és qüestió de protagonisme sinó d'autenticitat (i potser de persecució). Per això es bo començar aquest capítol amb unes paraules que, encara avui, resulten una alenada d'aire fresc en una institució que s'ha acostumat massa a les sedes, les entrades triomfals i els aplaudiments:

«D'ara endavant, conforme a dret, ens sembla que no es facin rebudes ni arcs pels camins [...] i se n'ha de fugir, com ho rebutjava sant Pau i Bernabé i els altres apòstols, com es llegeix en els Fets dels apòstols.»³⁵

35 Junta presidida per Juan de Zumárraga el 1539 (pàg. 303).

Juntament amb la modèstia en la manera de presentar-se i de ser tractats, un acte clar de servei és l'afany per predicar l'evangeli en la llengua del qui el rep i no «en la llengua de l'imperi», ni tan sols en una altra més general però no pròpia del catecumen:

«La doctrina i el catecisme que s'ha d'ensenyar als indis [...] sigui la general que s'usa al Perú, en llengua del Cuzco, perquè gran part dels indis la resen [...] Encarreguem i amonestem a tots els sacerdots doctrinants que vagin aprenent les llengües naturals d'aquestes nacions, ja que faran gran servei a Déu en explicar la doctrina en llengua que els indis millor entenen i, per aquest camí, els escoltaran amb més gust i amor, i podran confessar els que no sabessin la llengua general.»³⁶

36 Sínode I de Tucumán, el 1567 (pàg. 276).

«Ordenem i manem que la doctrina i catecisme que s'ha d'ensenyar als indis sigui en llengua guaraní, per ser més clara i parlar-se quasi generalment en aquestes províncies [...] Tots els que es nomenin per capellans d'indis sàpiguen almenys la llengua guaraní amb suficiència per a poder administrar els sagraments [...] I en cas que, per alguna indisposició, no la poguessin dir, el capellà ha d'assistir quan pugui i no perdre el temps en parlar amb el comanador o amb altres persones, de la qual cosa se segueix escàndol i mal exemple en els indis.»³⁷

37 Sínode diocesà de la Plata el 1603 (pàg. 381). El mateix en el Sínode I de Trujillo el 1623.

13

Sorprèn, juntament amb l'afany d'inculturació lingüística, la cura per no aparèixer com a amics dels explotadors. A la llarga, aquesta lluita sembla anar portant no només a una derrota sinó a una sensació de soledat, en una situació dominada per allò que Jesús anomenava «príncep d'aquest món». Però, paradoxalment, acaba sent una soledat feliç: els testimonis que segueixen són commovedors. L'autor del primer es definia a si mateix com a «servidor de Déu i dels pobres»:

«Què podrà caminar un pobre bisbe vell en la seva vellesa? A vegades em trobava mig mort al peu d'un arbre, gairebé sense sentit [...] Ben diferent és la vida dels bisbes de Castella caminant de Medina del Campo a Valladolid, en la seva terra, i dormint cada nit en una vila en bons llits de quatre matalassos, de seda i grana [...] Mani'ls sa majestat venir a aquestes províncies i veuran què és exercici, anar de muntanya en muntanya i de serra en serra [...] i d'aiguamoll en aiguamoll i de mosquiter en mosquiter [...] Com podré jo aprofitar als pobres indis i instruir-los en les coses de Déu si no em coneixen ni m'han de veure.»³⁸

38 Carta al rei de Cristóbal de Pe-draza (pàg. 344).

«Camino visitant el meu bisbat i en tinc vista la major part i visito cada ànima per ella, per a conèixer el rostre de les meves ovelles [...] He tingut molta cura del tractament dels naturals, amb molta feina i desassossec, perquè aquest negoci és molt fat [...] perquè tots menyscabaven els interessos.»³⁹

39 Antonio de Valdivieso queixant-se que volien treure'l de la diòcesi.

«Moro molt pobre, tot i que molt content.»⁴⁰

40 Juan de Zumárraga (pàg. 308).

«Ja estic cansat i sóc vell per a tant treball com tenen en aquesta terra [...] visc i he viscut amb gran pobresa.»⁴¹

41 Juan del Valle (pàg. 351).

[A la mort de Martín Ignacio de Loyola, segons testimoni de l'escrivà públic] «no es va poder ni es va haver de fer inventari [...] A la sala es va trobar un pa-

velló de tafetà morat, un hàbit usat, una taula, una cadira vella amb una pota esquerpada, perquè fins i tot les cadires que tenia eren deixades.»⁴²

42 Pàg. 383.

Paradoxalment, avui que tant es busca la felicitat i s'escriu sobre ella, aquests pobres homes, enmig dels seus treballs i de la seva derrota, van ser més feliços que molts dels que avui busquen la ventura en l'ostentació i el consumisme. És la misteriosa paradoxa de l'Evangelí.

Però, deixant ara les qüestions personals i tornant a les socials, la lluita de tots aquests bisbes, gairebé tots ells dominics, va acabar quallant en les reduccions jesuítiques del Paraguai, una intuïció que ja havia anticipat Vasco de Quiroga, com hem mencionat abans.

Amb els defectes que avui se'ls puguin imputar (paternalisme, clericalisme...), van ser un intent de civilització de la sobrietat compartida, amb notable capacitat tècnica (excel·lents fusters, músics...). Per això els conqueridors intentaven segrestar-los per a vendre'ls com a esclaus. Això va conduir fatalment a la guerra i la derrota.

Una església que [...] vol promoure la dimensió històrica, ha de trobar xocs en la història. No n'hi ha prou amb la dimensió transcendent, que això és molt bonic: escriure d'allò transcendent. L'històric i el transcendent en equilibri: això és el que intentem fer.

(Oscar Romero, homilia del 9 de setembre de 1979)

7. REACCIÓ DELS CONQUERIDORS

Quan tantes crítiques hem sentit contra els teòlegs de l'alliberament (materialisme, marxisme, magisteri paral·lel, oblit de la seva missió...), val la pena comparar-les amb algunes de les que, quatre segles abans, van ser llançades contra aquests bisbes:

«En el referent a mi, murmuren [...]: ni em tracto com a bisbe, ni vaig acompanyat com la dignitat requereix. Jo vaig amb el meu hàbit de saia i un sac per camisa i la seva espadanya, com tota la meua vida he anat a Mèxic.»⁴³

43 Agustín de Coruña (pàg. 358).

«I finalment, sóc el més mal bisbe de les Índies, segons l'opinió dels conqueridors.»⁴⁴

44 Juan del Valle en una carta ja citada (pàg. 351).

Jesús va ser titllat de blasfem; aquests homes trepitjaven la seva dignitat de bisbes... El tema de la dignitat ha sigut sempre un factor de distinció entre els falsos déus i el Déu veritable que «es va fer no res» (Fil 2,7) en Jesús. Altres cops, la ràbia prescindeix d'embolcalls piadosos i s'escriu al rei que Fra Tomás de Ortiz era «puto, heretge i lladre»⁴⁵ que en castellà rimaria amb allò de «Tarancón al paredón». I com a predecessors de les paraules de P. Casaldàliga a Monsenyor Romero: «abandonat pels teus propis germans de bàcul i de taula», poden valer aquestes altres de Pedro de la Peña, bisbe de Quito:

45 Pàg. 52.

«Sóc tingut per sec, mal condicionat, eixut, perquè tracto aquestes coses i només em sembla tinc respecte al servei de Déu i descàrrec de la reial consciència de sa Majestat, i mirar pel bé comú per a la qual cosa entenc ser enviat».

15

Paraules que entendrem millor quan aquest bisbe ens expliqui què eren «aquestes coses»:

«He insistit amb els nostres senyors germans bisbes que es fes llei que cap prelat no pogués tenir estança de bestiar, ni cap conreu, ni xacra, ni mina, ni [...] cap tracte ni contracte a Espanya [...] sinó que tots s'ocupin de l'espiritual [...] i per aquests temps, era aquesta cosa molt necessària; no ho he pogut concloure: convé que d'allà es posi remei o per via del papa o com més convingui.»⁴⁶

46 Carta a Felip II. Cita treta d'Internet.

El 1541, el rei també va rebre un llarg informe contra el col·legi de Tlatelolco, fundat per Juan de Zumàrraga, en el qual s'hi deia:

«El tercer error dels frares va ser que, prenent noiets per a ensenyar la doctrina [...] després els van voler ensenyar a llegir i escriure [...] La doctrina és bo que la sàpiguen, però el llegir i escriure és molt danyós com el diable [...] No contents amb que els indis sabessin llegir, escriure [...] i ser músics, els van posar a aprendre gramàtica [...] Farà uns vuit dies va venir a aquesta posada un clergue a dir missa, i em va dir que havia anat al col·legi a veure'l; i que, mentre estaven enraonant amb ell, li van fer [tals] preguntes de la Sagrada Escripura sobre la fe, que va sortir admirat i amb les oïdes tapades; i va dir que aquell era l'infern i els que estaven en ell, deixebles de Satanàs.»⁴⁷

47 Pàgs. 288-89.

Després de la desautorització del ministeri eclesial, la fe «del carboner» és un factor important per a falsificar el cristianisme en contra de l'evangeli: aquella era la fe que tenien i exigien els conqueridors. Ho posa de relleu, a Amèrica del Nord, l'ús que en feien els blancs de l'Escriptura per a sotmetre els esclaus negres⁴⁸. I a Amèrica del Sud ho posa de relleu aquesta anècdota una mica més tardana, i digna del «Celtiberia show» de Carandell: el 1640 va arribar a Santos (Brasil) un document papal contra l'esclavitud. Els colonitzadors en van fer culpables els jesuïtes i van rodejar la seva casa. El superior, preocupat, va optar per sortir al carrer amb el Santíssim exposat. Els assetjants no es van fer enrere i, al mateix temps que s'agenollaven davant el Santíssim, van seguir cridant: «mort als jesuïtes!»⁴⁹.

48 I del que n'apareixen algunes petjades a la pel·lícula *Dotze anys d'esclavitud*.

49 S. Leite, *História dos jesuítas no Brasil*, Rio 1945, 417ss.

Las pressions sobre el rei degueren ser tals que Tomás de Toro, a l'enviar-li un informe, li demana

«tenir en gran secret allò que havia escrit, perquè, de saber-se que ell escriu aquella relació, se seguiran molts inconvenients, com ja va passar amb el llicenciat Tobes, [bisbe] electe de Santa Marta, protector d'indis, amb el governador Lerma [...] i el bisbe de Mèxic Juan de Zumárraga per haver escrit i donar avisos als del seu reial consell, d'allò que estava passant a Nueva España.»⁵⁰

50 Pág. 53.

I alguna cosa semblant li escriu Antonio de Valdivieso:

«Són tan sospitoses les meves cartes en aquestes parts i totes aquelles de què s'espera ser avisada V. M., que no només es tem que aquí seran descaminades segons la diligència que se sap que es posa en això, sinó que fins i tot arribades a aquests regnes es tem que hi hagi destorb. Per això escric aquesta missiva, perquè V. M. tingui notícia d'una altra en ella i altres moltes que amb el mateix temor he escrit i informat, de la falta i gran necessitat que hi ha en aquestes parts, de bona justícia».

Quan Carles I es va retirar a Yuste el 1556, les coses es van posar molt més difícils. L'any 1558 va tenir lloc el Sínode de Popayán, ja citat. Després del Sínode, «la corona va prohibir terminantment que els bisbes fessin declaracions doctrinàries en concilis i sínodes»⁵¹.

51 Pág. 259.

I quan ja no n'hi havia prou ni amb els arguments fonamentalistes, pretesament religiosos, ni els insults, ni les pressions al rei, es passava més directament als fets. A propòsit de Fra Tomás Ortiz, deia un governador que perquè havien de patir ells protector, ni bisbes a la terra; que el traguessin en un navili sense veles. Quan Juan de Zumárraga decideix redactar un informe per al rei, «va ser tal la por de l'Audiència a aquest informe que va notificar a tots els espanyols que si informaven al bisbe perdrien els seus indis, i als indis que si parlaven amb el bisbe serien penjats»⁵². I Cristóbal de Pedraza explica l'experiència següent:

52 Juan de Zumárraga (pàg. 290).

«Vaig a un poble i li dic al cacic que reuneixi els indis, que els vull parlar i dir-los coses de Déu, i em responen: 'ens han manat els nostres amos que no acudim a la teva crida [...] i que ens penjarà i cremarà i ens tirarà el gos'. O que la meitat del poble està enviat al mar a portar botiges de vi per a tal mercader [...] o l'altra meitat del poble se n'han anat amb càrregues a Guatemala [...] que me'ls va alquilar tal persona. I sé que és mentida, sinó perquè [...] no em diguin els indis els mals tractaments que els fan (tot i que això d'alquilar-los i carregar-los per a les parts que dic, és cert que així passa).»⁵³

53 Cristóbal de Pedraza (pàgs. 344-5).

Aquesta oposició era esperable, i va fer possible la derrota d'aquests homes, enviats (com deia Jesús) «com anyells enmig de llops». Paradoxalment, aquesta crucifixió és la que va sostenir el cristianisme a l'Amèrica Llatina, convertint el subcontinent en la major reserva del catolicisme actual. Quelcom així com la derrota de Pau davant de tots els fanàtics de la Llei, que l'acusaven d'ensenyar l'apostasia de Moisès (Ac 21, 20) i que obstaculitzaven el seu ministeri i van intentar matar-lo, va acabar convertint tota l'àrea de l'antic imperi romà en primera pàtria del cristianisme. Però és interessant ressaltar que aquesta derrota pràctica passa (com la de Pau) després d'una victòria clara en el camp intel·lectual o teològic. Aquesta es va donar en la cèlebre disputa entre Bartolomé de Las Casas i Ginés de Sepúlveda, celebrada a Valladolid el 1550. Val la pena afegir una paraula sobre ella per a concloure, perquè il·lumina elements fonamentals sobre la teologia de l'alliberament.

M'alegro germans de que la nostra església sigui perseguida precisament per la seva opció preferencial pels pobres. I vull dir a tot el poble, governants, rics i poderosos: si no es fan pobres, si no s'interessen per la pobresa del nostre poble, com si fos la seva pròpia família, no podran salvar la societat.
(Oscar Romero, homilia del 15 de juliol de 1979)

8. TEOLOGIA CONTEXTUADA

La disputa es va celebrar davant un tribunal en el que estaven, entre altres, Melchor Cano i Domingo Soto, que és l'autor de la crònica. Al llegir-la s'entén millor què va voler dir G. Gutiérrez quan defineix la teologia de l'alliberament com a teologia des de la praxi: el procés de la reflexió sobre la Paraula de Déu no va des de la revelació a la teologia, sinó des de la fe a la vida i des d'aquesta a la teologia. L'element decisiu és, per tant, contextual. I d'aquí sorgiran conseqüències que afecten els continguts.

Sepúlveda era un home culte i gran humanista, però sense experiència directa de l'opressió i del patiment. Mai no havia estat a Amèrica, ni considerava necessària aquesta presència per a la seva argumentació. Argüeix des d'uns suposats principis universals que creu aplicables tal qual a tota la realitat, i anticipa així allò que després es dirà del racionalisme hegel·lià: «si aquestes veritats no encaixen amb la realitat, doncs pitjor per a la realitat». Des d'aquí es comprèn l'eix de la seva argumentació: la veritable religió és quelcom tan important per a la salvació eterna dels homes, que autoritza fins i tot el dany material que se'ls faci per a lliurar-los de la idolatria. Sepúlveda creu en aquesta universalitat de la raó en la que ha cregut també la nostra modernitat, des de Kant a Marx. Ni sospita que la nostra raó, malgrat la seva pretensió d'universalitat, pot ser una raó situada i condicionada per interessos inconscients; ni se li hagués ocorregut parlat (como fem avui) d'una raó instrumental, raó emocional, raó dialogal... Per això ni tan sols admet, ni coneix, la possibilitat d'estar mogut per uns interessos ocults, que conflueixen en la defensa d'aquell sistema injust.

17

I si Sepúlveda fa la seva teologia des de dins del sistema eclesiàstic-imperial, Las Casas la fa des dels marges d'aquest sistema. Tant si va exagerar com si no, coneixia molt de prop i en molts llocs, què era el sofriment dels indis. Ha percebut que en el sofriment i en l'opressió de l'home per l'home hi ha quelcom tan irracional que no podrà entrar mai en els sistemes de la raó universal sinó, com a màxim, com una nota al peu o un petit apèndix sense importància. Aleshores té uns altres interessos —i aquests no són ocults sinó molt clars i conscients—, centrats en la defensa de les víctimes i en la lluita per l'eliminació del dolor. I és des d'allà com l'experiència creient del Déu de Jesucrist li va anar fent percebre aquell principi tan conegut que resumeix la seva intervenció en el debat: «val més indi pagà i viu, que cristià i mort». És exactament el mateix procés que segles més tard es va anar donant en l'evolució de Monsenyor Romero, i en la de tots aquests *romeros* d'Amèrica aquí presentats.

D'aquesta manera, i sense voler, Sepúlveda manipula Déu en tota la seva forma de fer teologia. Las Casas deixa a Déu ser Déu enmig del misteri del dolor i de la maldat humanes. Dit amb un llenguatge que reprendrà els nostres dies Gustavo Gutiérrez, la teologia de Sepúlveda se sembla a la dels amics de Job, que intenten defensar Déu fins i tot a costa de la solidaritat real amb el sofriment humà. La teologia de Las Casas procura «parlar de Déu des del sofriment de l'innocent» (Gutiérrez), o articular «la fe en Jesucrist des de les víctimes» (J. Sobrino), única possible manera de parlar de Déu des de Jesucrist «recapitulador de tota la sang vessada de justos i profetes»⁵⁴. El contrari parlarà sense voler d'un Déu fet a la mida de les nostres conveniències.

54 Ireneu de Lió, *Adv. Haer.* V, 14,1.

Tot això té una última conseqüència per als nostres dies, amb la que conclourem: la gent té la vaga percepció de que l'anomenada teologia de l'alliberament és, simplement, la teologia de sempre però amb una extremada radicalitat social, quasi marxista. El cardenal L. Müller (actual Prefecte de la congregació de la fe), en una breu i excel·lent presentació de la teologia de l'alliberament, explica que no és això, sinó més aviat una altra forma de fer teologia que, a més, és la més autèntica i la més tradicional. La teologia ha de ser contextual, no abstracta-uni-

versal. S'universalitzarà després, per la seva relació i el seu diàleg amb tota l'església universal, no simplement per absolutitzar-se a si mateixa (com ha passat amb la teologia europea). Sempre recordo una senzilla frase que li vaig sentir a Monsenyor Romero, en els primers dies foscos de l'Assemblea de Puebla, quan ens va dir que intentava «comunicar la meua experiència als meus germans». I quelcom d'això es va aconseguir.

Per a explicar això anterior, Müller recorre a la mateixa definició de teologia donada per Sant Tomàs: «tot allò que tracta la doctrina sagrada ho fa tenint a Déu com a punt de mira (*sub ratione Dei*); bé perquè tracta de Déu mateix, bé perquè es tracta de quelcom referit a Ell»⁵⁵. La pregunta de la teologia és aleshores com es pot parlar de Déu, de Crist, de l'Esperit Sant, de l'Església, dels sacraments, de la gràcia i de la vida eterna, davant la misèria, l'explotació i opressió de l'ésser humà, si compremem l'home com un ésser creat a imatge de Déu i per qui Crist va morir. S'elimina així tot enfocament dualista de la realitat, com si la història fos un immens mar d'aigua inútil en el que sobreneda quelcom similar a una petita taca d'oli, que seria la història sagrada i que és l'únic que importa. «Només hi ha una història», va proclamar la teologia de l'alliberament des dels seus inicis. I això és recuperar l'esquema bíblic.

«En aquesta perspectiva –prosegueix Müller–, la intel·ligència de la fe apareix com a intel·ligència no de la simple afirmació –i quasi recitació– de veritats, sinó d'un compromís, d'una actitud global, d'una postura davant la vida... cap a una transformació comprensiva de la realitat en direcció a la meta que Déu li ha posat». Per això, el que proposa la teologia de l'alliberament no és «un tema nou, sinó un nou enfocament»⁵⁶. Que és allò que fan fer els autors analitzats en aquest Quadern.

Aquesta cèlebre controvèrsia és molt diferent de l'altre encontre conegut com a «Col·loqui dels Dotze» que va tenir lloc a Mèxic el 1524, que no es conserva íntegrament i del qual n'ha donat un honest testimoni Bernardino de Sahagún. L'autor, franciscà, havia fundat a Tlatelolco (Mèxic) un col·legi per als indígenes, va escriure a més diverses obres de catequesi en nàhuatl, amén de la seva obra magna *Historia general de las cosas de Nueva España*. I va ser perseguit perquè els seus mètodes missionals respectaven massa els costums antics i podien resultar relativistes.

Segons aquest diàleg, dotze missioners enviats per l'emperador es reuneixen amb un grup de líders religiosos indígenes per a discutir sobre les respectives creences. La controvèrsia ja és un notable pas endavant, enfront dels mètodes impositius de la conquesta; i el to del diàleg és enormement cordial per ambdues parts. Però, passada l'exposició d'ambdues creences, resulta descoratjadora l'argumentació d'aquells missioners: el nostre déu és més poderós que els vostres déus (als que els indígenes deien deure el blat de moro, els fesols, l'aigua...), perquè hem guanyat la guerra. A la que va seguir aquesta sorprenent resposta de la part indígena, amb la que conclou el diàleg: «si vosaltres heu matat el nostre déu, preferim morir amb ell»⁵⁷.

Aquells dotze missioners no s'adonaven de que la seva argumentació valia també per a desautoritzar la seva fe en Jesucrist: el déu de Caifàs i del Sanedrí seria més veritable que el de Jesús, ja que havia sabut matar-lo...

Tal teologia era exclusivament i unilateral veterotestamentària: no apareix en la seva argumentació cap al·lusió a una sèrie d'ensenyances del Nou Testament, com la «recapitulació de totes les coses en Crist», el que «Déu vol que tots els homes se salvin» o «l'Esperit vessat sobre tota carn»...

I encara cal treure d'aquí una altra lliçó: l'anomenada «inculturació de la fe» és, evidentment, obligatòria i indispensable. Però aquest diàleg amb les cultures i la mateixa inculturació no seran vàlids si no incorporen l'òptica dels últims, dels sofriments, dels vençuts per la violència. I, sortint ja dels homes entrevistats en aquestes pàgines: la teologia actual ha de dialogar amb la societat laica, amb el món autònom, amb la Modernitat i amb l'anomenat desenvolupament econòmic. Però aquest diàleg tampoc no podrà ser vàlid si no sap incorporar i donar la paraula a l'òptica dels vençuts i els que no tenen veu perquè la nostra societat els l'ha presa.

55 ST, I, q1 a7.

56 Veure el capítol 4 del llibre *Del lado de los pobres* (San Pablo, 2013), pàgs. 86, 87, 91, 92. Müller arriba a argüir que, amb tots els seus valors, la Doctrina Social de l'Església no ha pogut prestar una ajuda decisiva perquè segueix estant presa d'aquest esquema dualista.

57 No obstant això, cal tenir en compte que la versió castellana i la nàhuatl difereixen força.

CJ

Els primers interlocutors del diàleg entre la fe cristiana i la Modernitat no han de ser les universitats (per indispensables que siguin) sinó el quart món, les víctimes de les pasteres i de la nostra manera de superar la crisi econòmica. El diàleg amb la universitat (per dir-ho una altra vegada amb paraules de G. Gutiérrez) haurà de ser un acte segon. Res de tot això devalua o treu importància a la teologia: simplement la contextualitza.

Només així serà possible dialogar amb una cultura lliure: perquè, de la mateixa manera que en l'Edat Mitjana es deia que la filosofia era *ancilla theologiae* (serva de la teologia), avui en dia la major part de la nostra cultura oficial és esclava de l'economia.

9. CONCLUSIÓ

Segons el valor històric que tinguin les dades i les mentalitats que hem exposat, es confirmarà que els *romeros* presentats en aquest Quadern van ser una minoria. Malgrat això (o potser millor, per això) van ser aquella resta bíblica tan típica del Primer Testament que acaba salvant i redimint tot el poble.

Per tot el dit voldria concloure parafrasejant els versos finals del conegut poema que va dedicar P. Casaldàliga a la mort de l'arquebisbe Romero:

«Santos romeros de América
Pastores mártires nuestros
Nadie podrá callar el testimonio vuestro.»

col·lecció virtual

1. **Mons. Romero, un defensor profètic dels Drets Humans.** Xavier Alegre
2. **Treinta años de reformas laborales en España.*** Joan Coscubiela i Eduardo Rojo
3. **Al qui té, li donaran encara més; al qui no té, li prendran tot.** José Eizaguirre
4. **Injustícia i ineficàcia. Una anàlisi crítica de la reforma laboral 2012.** Julia López
5. **Per un ordre mundial més just.** Mario Toso
6. **Un salari que correspongui a la dignitat humana i al bé comú.** Jesús Renau
7. **Deu barques varades a la platja.** Josep Lluís Iriberrí
8. **Reflexions sobre "espiritualitat del treball" en temps de precarietat.** Dario Mollá
9. **Immigració i noves cruïlles.** Alberto Ares
10. **Què ens hi juguem? Reflexions per a un any electoral.** Diversos Autors
11. **Romeros d'Amèrica.** José I. González Faus

* Títols editats només en castellà

La col·lecció virtual està formada per quaderns publicats exclusivament al web. Aquí hi trobaràs quaderns que per la seva extensió o pel seu format i estil diferents no hem editat en paper, però que tenen el mateix rigor, sentit i missió que els nostres Quaderns CJ. Desitgem que circulin per la xarxa, i per això comptem amb tu.

Trobaràs tots els quaderns d'aquesta col·lecció a: www.cristianismeijusticia.net/virtual